

ל ק ב ל ת פ ר ס כ " ז

כבוד בשיא המדינה; כבוד החכם הרב עדין שטיינזלץ; כבוד רבנים ורמי"ם חשובים; כבוד ידידי ר' מרדכי כ"ץ ובני ביתו; כבוד חברי ועד השופטים; כבוד (שרים) אנשי הממשלה; כבוד דודי - מורי הרב יוסף מרדכי בוימל; כבוד אורחים בכבדים; מורי ורבותי :

איבני יודע באיזו זכות בבחירתי להציג את עמיתי חתני פרס קרן כ"ץ; הלא הם גדולי ישראל, גדולים וטובים ממני ומוכרים יותר, ובצדק, במדינה זו ומחוצה לה. אך בדמה לי שגליתי פשר הדבר. דרכם של בני-אדם הגוברים שכאשר שומעים שבחם בפניהם, שולט עליהם שר הנישנות, ומצהירים קבל עם ועדה שאינם כדאים לכבוד גדול שכזה, וכדומה. והואיל ונפשו של אדם עדין סולדת מעצירות פסולה, שאינה אלא גאוה מוסוה, טוב לבחור כראש המדברים מי שאצלו אמנם אין העצירות פסולה, ואיזו סוטה כלל מדרך האמת כשאומר בפה מלא, "יודע אני בעצמי שאיני כדאי"...

חברי לפרס כ"ץ, הרב שלמה גורן, והרב עדין שטיינזלץ, שליט"א, תרמו תרומה נכבדת והיסטורית להרבצת התורה במדינה זו ובתפוצות. הכבוד שחלקתם להם - מגיע להם, כהנה וכהנה, על עבודתם, על פעולותיהם, על שפע היצירה שבהם לטובת הכלל, שעבדו ופעלו ויצרו כיחידים סגולה בדור משובה זה. ואילו אני מקבל את הפרס בעונג רב לא לכבודי ולא לכבוד בית אבא, אלא למוסד הגדול שאני עומד בראשו. ישיבת רי"א - על כל תלמידיה והרמי"ם שלה - אליה מגיעה הכרה חשובה זאת, ורק בזכותה אני עומד לפניכם היום. ואם אמנם, לפי שקול הדעת של השופטים, הישיבה היא כיום "אי בודד" תקותי היא שתזכה להיות יבשת שלמה של תורה ברמה הכי גבוהה של עמקות וגדלות והתמסרות, תורה שמלמדת ליחיד ולציבור דרכי בועם ומתיבות, מה שכיבה הרמב"ם "דרך ה'", תורה שחובקת זרועות עולם, תורה שאין שום חכמה בעולם זרה לה.

אני מבצל הזדמנות זו לברך את האכסביא שלנו - ידידי הנערץ והנכבד, הנשיא חיים הרצוג, שזה כמה שנים שקיבל תואר כבוד מיישיבה אוניברסיטה, ושעיני כל ישראל עליו במשרתו הרמה כשנוטחים בכשרותו, בישרותו, ובחכמתו. יה"ר שיאריך ימיו על כס נשיאותו, בבריאות ובשלום, וזכות אבותיו הדגולים תעמד לימינו עמוע"ש.

בשמי ובשם חברי, חתני פרס כ"ץ לשנה זו, הנני מביע תודה עמוקה לבעל קרן כ"ץ, ר' מרדכי דוד כ"ץ, שגם הוא זכה לתואר כבוד ממוסדנו לפני כשנתיים. שמו הטוב הולך לפניו כאן בא"י, במכסיקו ובארה"ב. כל מי שיש לו ענין בצדקה, במוסדות של חסד, ובעיקר בחינוך ובהרבצת התורה, מכיר את מעשיו הכבירים להגדיל תורה ולהאדירה.

אנחנו בישיבה אוניברסיטה מאושרים שהוא חבר של ועד הבאמנים שלנו, ואסירי-תודה אנחנו אליו על הסיוע שהוא מגיש אלינו ביד פתוחה ובלב טוב לאלה המתמחים בדיעות, ובעיקר על ה"כולל" וביה"מ של הכולל שנושאים שמו ושם משפחתו.

בימים אלה שבין כסה לעשור, כדאי להדגיש שאנו העמלים בתורה ובהרבצתה, או בתמיכתה, אינם עוסקים במחקר גרידא או בהכשרת תלמידים למגמות מצומצמות. משימתנו היא לא סתם הפצת ספרים או הקמת סמינרים לרבנים ומורים, וגם לא בתי-ספר לאקדמאים דתיים שיעביקו להם קצת תורה ~~בחינת~~ בוי - סוכה, כעין קישוט לתלות בסוכה של המדע או האקדמיה. התורה אינה בשבילנו כעין עיטור, משהו בוסף לעצם החיים. "כי הם חיינו ואורך ימינו" היא אמת מלולית בשבילנו. לימוד התורה, והתעסקות בת"ת, הם בחינת פקוח נפש וזה תופס לא רק לגבי היחיד, אלא לגבי כל האומה כולה.

על הפסוק במשלי, "עץ חיים היא למחזיקים בה", אמר ר' חיים מוולוז'ין בספרו "נפש החיים" (ד-לג): "כי צריך האדם לקבוע בלבו וידמה בדעתו, כי אילו היה טובע בנחל שוטף ורואה לפניו בנהר אילן חזק, ודאי יאמץ כח להתאחז ולהתדבק עצמו בו בכל כחו, ולא ירפה ידיו הימנו אפילו רגע אחד. . . . כן התורה"ק בקראת עץ החיים, אילנא דחיי, שרק אותו העת שהאדם אחוז באהבתה, ועוסק . . . בה בקביעות אז הוא חי החיים האמיתיים העליונים".

ואין לך משל יותר מתאים ויותר חיוני לההוי היהודי בימינו, הן בארץ הן בחו"ל. נחל שוטף עובר עלינו - מים זדובים של בורות ובערות, של התכורות למסורת ישראל ולתרבותה, לשרשיה ולחכמיה, לערכיה ולעקרונותיה; נחל של נשואי תערובת ואיבוד הצורה היהודית של רבנות ואולי מליובים, נחל של מחלוקת ודברי ריבות, ומתח בלתי פוסק. מה יוכל, בשנים הבאות, לאחד את העם היושב בציון עם העם היושב בתפוצות אם לא התורה - מקור מציאותנו כאומה, מורשתנו הרוחנית, המבססת ומיצגת את היחוד והסגולי שבאומה זו, ושבלעדה ככל הגויים בית ישראל? כל הדרכים האחרים הכזיבו, ועוד יכזיבו. רק האילן הגדול הזה, עץ החיים של תורה, עומד לפנינו בנהר כמקור של קיום ובטחון בעידן של מבול של טמיעה וטומאה, של התאבדות רוחנית מרצון.

אולם, למרבה הצער, לא רבים אחזו בעץ החיים הזה כמקור של הצלה וגאולה, כמוצא מסבך של בעיות אישיות וצבוריות ולאומיות. ומאידך, בעוה"ר, הרבה מאנשי התורה לא השתמשו בעץ החיים כאמצעי להציל את אחב"י מטביעה - טמיעה, ולהחיותם באושר של "ותומכיה מאושר". יש ועשו מעץ החיים בסרים של מחיצות המבדילות בין יהודי ליהודי, עד כדי כך שבדמה כאילו חלילה התורה עצמה הפכה להיות אחד מן המוקדים של שבאת אחים בישראל. אבל אין אחד מאתנו כאן היום שאינו יודע בתוך-תוכו שלא זו הדרך, שהתורה דרכיה דרכי נועם וכל בתיבותיה שלום, ולא פירוד ומחלוקת, שבטחנונו בצור ישראל אינו אומר זריקת אבנים לשם שמים או לכבוד השבת.

ארבע מסכתות בש"ס - ברכות, יבמות, כריתות ונזיר - מסתיימות במאמר ידוע לכולנו: אמר רבי אלעזר א"ר חנינא, ת"ח מרבים שלום בעולם, שבאמר וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך. הפשט הוא די פשוט. אבל באחת מן המסכתות הנ"ל, בברכות, מצרפת הגמרא עוד סיוע של דרש להוכיח שת"ח מרבים שלום בעולם, והוא: "אל תיקרי בניך אלא בוניך". ולכאורה דרוש זה מיותר, ואולי יש להסביר את הדרוש ולהוכיח את הצורך ל"אל תיקרי" זה, ע"י ההנחה שה"אל תיקרי בניך אלא בוניך" מוסב לא על חלק הראשון של הפסוק - "וכל בניך למודי ה'" - אלא שייך לחלק השני: "ורב שלום בניך". דהיינו, ש"בן" יכול להיות ת"ח, להמנות בין "למודי ה'". אבל רק "בונה" ולא סתם "בן" יכול לשמש כמקור של שלום בעולם. בכדי להגשים את החזון הקדוש של "מרבה שלום" מוכרח שה"בן תורה" יגיע למדת "בונה תורה", שישתמש בחכמת האדריכל והבנאי, שידע שכל בנין מורכב בכדי להתקיים צריך לשמור על איזון הכחות ומשקל המתח, צריך להזהר שכל יסוד בבנין יהי' בשויון ובהרמוניה עם כל שאר היסודות של הבנין. כמו ש"אי-אפשר לישראל להתקיים בלא תלמידי חכמים" (תדב"א רבה, ל'), כמו כן "אי-אפשר לעולם בלא בסס ובלא בורסקי" (פסחים ס"ח). תלמיד חכם שהוא בן-תורה, יודע את הש"ס ואת הפוסקים. ת"ח שהוא בונה-תורה יודע את הש"ס ואת הפוסקים - ואיך הם מקיימים עולם מלא, עולם של לומדים ולא לומדים, של יראי-שמים ועדין - לא - יראי שמים, של רופאים ומהנדסים וחיללים, של בעלי-הון ועניים, של אנשי פוליטיקה ואנשי בידור ואנשי אוניברסיטה ואנשי צבא - והכל ~~פרופורציה~~ בפלאה, רק בהתחשב עם כל אלה, ובהרמוניה שצריכה לשלוט ביניהם, במתינות ובכובד ראש ובסלידה מכל קצוניות ומכל אלימות, יכולים ת"ח בתור בוני-תורה לקרבם זה אל זה בעבותות אהבה והבנה הדדית, לבנותם ולקיימם בזכות שעור הקומה של תורה. "אל תיקרי בניך אל בוניך".

ואכן, ענין זה של יחס חיובי, ידידותי, של ת"ח לכל יהודי באשר הוא שם, הוא לא רק בחיבת אגדה, אלא גם הלכה.

בימי חז"ל היו "חברים" - אלה ששמרו בזהירות ובדייקנות רבה על כל דיני טומאה וטהרה, ו"עמי הארץ" שזלזלו בפרטים מסוימים של דינים אלה. כתוצאה מגישות שונות זו של החבר וע"ה, חלו שנויים הלכתיים בין שתי קבוצות אלה שהשקיפו את הבאמנות של תלמידי חכמים בעיני טומאה וטהרה, והעדר הבאמנות של עמי הארץ.

המשנה בפרק ג' של חגיגה פוסקת ש"בירושלים באמבין (ע"ה) על הקודש (כלומר, דיני מקדש וקרבתו), אבל לא לגבי תרומה שהיא חמורה, ובשעת הרגל אף על התרומה" (חגיגה כ"ו ע"א). והגמרא שם שואלת "מבא הני מילי", כלומר, שבשעת הרגל יש באמנות לע"ה אפילו לגבי תרומה, "א"ר יהושע בן לוי, דאמר קרא (בפלגש בגבעה - שופטים פרק כ'), "ויאסף כל איש ישראל אל העיר כאיש אחד חברים", "והכתוב עשאו כולן כחברים". כיוון שבאו "כל איש ישראל" ביחד, והכתוב כיבה אותם "חברים", מכאן ראינו שברגל שהוא זמן אסיפת כל ישראל, יש לכל ישראל דין חברים (ראפילו אם במציאות היו עמי הארץ) ויש להם באמנות.

ובירושלמי (חגיגה פ"ג ה"ו) מביא בשם ריב"ל לימוד אחר כמקור דין זה שבשעת הרגל יש לע"ה דין חבר, והוא "ירושלים הבנויה" כעיר שחבורה לה יחדיו - עיר שהיא עושה כל ישראל לחברים". והירושלמי שואל: "מעתה אפ' בשאר ימות השנה (יהי' בירושלים דין ע"ה כדין חבר, ולא רק ברגל?) א"ר זעירא, ובלבד בשעה ששם עלו שבטים" (שרק ברגל, שכל השבטים עולים לרגל, יש דין "עיר שחבורה לה יחדיו").

ולכאורה קשה על הבבלי שהניח פסוק שכמעט מפורש שירושלים מחברת את כל בב"י ברגל, ובחר בפסוק שאין בו זכר ישיר לרגל, ועוד, שמדבר בפרשת פלגש בגבעה שהתאחדו השבטים בכדי להוקיע שבט בנימין.

ובראה שזוהי אמנם סברת הרמב"ם (פי"א מהל' מטמאי משכב ומושב ה"ט) שהביא דין זה, וז"ל, "טומאת ע"ה ברגל כטהורה היא חשובה שכל ישראל חברים", והוסיף בימוק משלו: "מפני שהכל מטהרין עצמן ועולים לרגל", כלומר, שחז"ל נתנו באמנות מיוחדת לע"ה ברגל כי אז כל הצבור ער לצורך לטהרה, ועמי הארץ רואים במו עיניהם כל ההתעסקות בשמירה מטומאה. ולכאורה קשה, מבין לו להרמב"ם בימוק זה? וכעין זה כתב שם פי"א ה"א, על יסוד משנה חגיגה דכ"ה ע"ב וז"ל, "וכן באמנים (ע"ה) על התרומה בשעת הגיתות והבדים", והוסיף, "מפני שכל העם מטהרין עצמן וכליהן כדי לעשות ייבם ושמכם בטהרה". וגם על זה יש לשאול, מבין לו זה, ובפרט שבגמ' לא בזכר טעם זה כלל.

ובראה שמקורו של הרמב"ם הוא הירושלמי ולא הבבלי, שלהירושלמי ברור שבאמנות זו ניתנה לע"ה רק ברגל, "ששם עלו שבטים", אבל לא בזמן אסיפה אחר. וא"כ אין צורך אחר אלא שברגל הכל מטהרין עצמן ונזהרים בדיני טהרה. ואילו לבבלי שהלימוד הוא מפלגש בגבעה, כל אסיפה ואפ' לא לשם עלייה לרגל היא זמן שיש לע"ה דין של חבר. ודאי שאין הבימוק של "הכל מטהרין עצמן" שייך לאסיפה כזו. וא"כ הרמב"ם יסבור כירושלמי, ויסבר שהלימוד בבבלי אינו אלא אסמכתא בעלמא, אבל באמת דין ע"ה כחבר הוא ענין של באמנות על יסוד מעשי הצבור כולו, ש"הכל מטהרין עצמן".

ואמנם בספר מראה הפנים לבעל פני משה על הירושלמי (חגיגה שם) כתב שהבבלי לומד מפלגש בגבעה דוקא, ולא מ"שם עלו שבטים" כהירושלמי, מפני שהבבלי סובר שלכל אסיפה, ולא רק של רגל, יש בה דין ע"ה כדין חבר. ולפי"ז מובן מדוע בחר הבבלי בפסוק זה דוקא. וברור לי שזה לא כהרמב"ם.

אולם בראה לי ראוי' לשיטה זו (נגד הרמב"ם) מגמ' בדה דף ל"ד ע"א. בדף ל"ג ע"א שם מסופר על כה"ג שהי' מספר עם צדוקי בשוק, ובתזה על בגדו של כה"ג צבורא (רוק) מפיו של הצדוקי, והוריקו פניו של כה"ג, שחשב שבטמא בגדיו מרוקו של הצדוקי יען שהצדוקים אינם שומרים דיני טומאת בדה כראוי, ולפיכך קדם הכה"ג לאשתו של הצדוקי ההוא ושאל אותה אם היא שומרת דיני דם בדה כראוי לפי הפרושים. והגמ' שואלת, "ותיפוק לי' משום צבורא דע"ה", כלומר, שחכמים עשו צבורא של ע"ה כזב, וא"כ אפ' לא הי' צדוקי הלא מטמא כדין ע"ה. והגמ' משיבה, "אלא אמר רבא, רגל הוה וטומאת ע"ה ברגל כטהרה שויבהו רבנן, דכתיב ויאסף כל איש ישראל אל העיר כאיש אחד חברים, הכתוב עשאו כולן חברים". והנה דין זה של רבא מאותו פסוק של פלגש בגבעה בא ללמדנו שהרגל מבטל את כל החומרות על ע"ה ולא דוקא בבוגע לדינים של תרומה וכדומה, שהלא לעבין צבורא של ע"ה ודיני בדה לא שייך לומר שיש לע"ה באמנות מטעם שהכל מטהרין עצמן, כי זה עבין לגיתות ובדים ולאוכלים ומשקים, דברים שבפרהסיא, ולא לעביבים שבצנעא כבדה וזבה. ואם אמנם אין בימוק הרמב"ם תופס כאן, משמע שהמחייב של השויון בין ע"ה לחבר הוא לא הרגל, והזהירות היתירה שהצבור בוהג בה ברגל, אלא אחדות העם, שבזמן שמרגישים עצמם "כאיש אחד חברים" בעלמא כל ההבדלים בין חבר לע"ה שתופסים בזמנים אחרים. זאת אומרת, ההלכה רוצה לעודד ולחזק ולאושש את התופעה היקרה והבלתי-רגילה הזאת של אחדות העם ע"י ויתור על החומרות שהוטלו על ע"ה והבדלי מעמד בין שכבות שונות של עם ישראל.

ואם כי לא מצאתי מן הראשונים שיאמר כן בפרוש, כנגד שיטת הבבלי, והרמב"ם, בדמה שיש למצוא סעד וביטוי לשיטה זו בתפילה שאנו בוהגים להתפלל כל שבת לפני ר"ח, תפילת "מי שעשה בסיים", שבתחברה בתקופת הגאונים או לפניה, תפילה המסתיימת (לפי בוסח אשכנז) במלים "חברים כל ישראל". כל ימי הצטערתי על משפט זה מתי אזכה להבין מה עבין "חברים כל ישראל" לקבוץ גלויות שהוא התכן של תפילת "מי שעשה בסיים". ועכשיו בע"ה בא לידי הבאור. אין אלה מליצי. בעלמא, לא סתם דברי שירה ופיוט, אלא הלכה - כבבלי וכנגד הירושלמי והרמב"ם שפוסק כירושלמי. וכוונת הפיטון היא כך: לכשיחדש הקב"ה את בסיו עלינו ויגאל אותנו בקרוב, ויקבץ בדחינו מארבע כנפות הארץ - אז, עצם העובדא של קבוץ גלויות, ואסיפת בדחי שבטי ישראל בארה"ק, עובדא זו בעצמה, אף בלי רגל והבמוק של "הכל מטהרין עצמן", תצליח לבטל את המחיצות בין חברים לע"ה, וכולם יתאחדו "כאיש אחד חברים", וכל ישראל, לרבות ע"ה שבהם, יהי' להם דין חברים. ואם כך היה בפלגש בגבעה, מאורע טרגי בתולדות העם, אז ק"ו בן בנו של ק"ו ועאכו"כ שבזמן קבוץ גלויות - "חברים כל ישראל", והחבר לא יחוש שיטמא מן הע"ה.

ובתקופתנו-אנו, שעלו לארץ בדחי ישראל לרבנותיהם, ודאי וודאי ש"חברים
כל ישראל", ועלינו להעלות ע"ה שבתוכנו, לקרבם ולאהוב אותם, ללמד
ולחנכם ולעודדם, לבטל את השנאה הכבושה בין ת"ח וע"ה, בין דתיים
לחלוניים, ומי יודע איזה צס גדול יותר - הצס של "הוא יגאל אותנו בקרוב" -
או הצס של "חברים כל ישראל"...

ברוח זו של הכרה מלאה על החובה הקדושה הרובצת על בני - בוני התורה
לקיומו והצלחתו ולאשרו ולאחדותו של כל העם כולו, אבי מקבל בתודה עמוקה,
בשמי ובשם עמיתי, את הפרס החשוב הזה שהואלתם להעביק לבנו.

ויה"ר שבזכות התורה הקדושה בתברך כולנו, הכא והתם, בגח"ט, בשבת חיים
ואושר, שפע וברכה, אהבת התורה ואהבת ישראל, ובעיקר - ש ל ו ס.

=====